

Az olasz Hatvani.

— Cecco d' Ascoli. —

Hat évre rá, hogy Dante földi maradványait elhantolták, Flórencz egyik terét máglyafüst töltötte be. Akkor égették el az „ördögös“ Ceccót, a költőt és természettudóst. Azzal vádolták, hogy csupa irigységből vérig sértette a nagy Alighierit, fellázadt az egyház tekintélye és méltósága ellen, mert a bolognai egyetem katedrájáról és a könyveivel olyan elveket hirdetett, a melyekkel megtámadta a dogmákat és a hivatalos filozófiát.

Elégettek vele együtt egy költeményt is, mert abban — a vádlók állítása szerint — ellentétbe mert helyezkedni a szent könyvekkel és az Isteni Színjáték keresztyén felfogásával.

A máglyán kiszenvedett áldozatot születési helyéről Cecco (Francesco) d' Ascoli-nak, családja után pedig Stabili-nak hívták. Az elégetett könyv czíme *Acerba*, magyarul *fanyar*. Hogy mit akart mondani ezzel a különös czímmel, annak a titkát magával vitte sírba a szerző. Legvalószínűbb az a föltevés, hogy a benne tárgyalt tételek nehéz megérthetősége miatt. Ha így áll a dolog, akkor csakugyan találó a czím, mert ember legyen a talpán, a ki az itt-ott felgomolygó ködben tisztán tudjon látni s ha megízlelte a strófákat, fanyaroknak ne találja. Az nyilvánvaló, hogy Cecco d' Ascoli a maga Acerbáját az Isteni Színjátéknál felsőbb rendű alkotásnak tartotta. Mindjárt a legelején alkalmat talál arra, hogy fegyvereit köszörülje Dantéra. Támadásai lehetnek kicsinyesek, sőt ma mosolyoghatunk is rajtuk, de azt tagadjuk, hogy halálos ítéletet provokáló vádat képezhetett volna még olyan időben is, a mikor égbe kiáltó bűnnek tekintettek minden olyan kísérletet, mely „az emberi megváltás költeményének“ tekintélye ellen irányúlt. Nem az lehetett az igazi oka Lamberto és Accursio fráterek dühének.

Az Acerba szakít azokkal a külsőségekkel, melyekről a korabeli költeményeket könnyen felismerhetjük. Nem invocatióval, vagy dedicatióval kezdődik, hanem határozott és positiv alakban azt a merész tudományos nyilatkozatot teszi, hogy az ég alatt, vagyis a kinyilatkoztatás birodalma alatt minden tér felszabadult az emberi ész kutatásai és győzelmei előtt. Folytonos okfejtések, kísérleti magyarázatok, érvelések között haladnak a vers sorai; a hagyományos költészettől egészen különbözik kidolgozásban, időmértékben, színezésben, hangban. Lehány magáról minden szokott költői díszet; szóba sem áll az Olympus isteneivel; jelképekről, allegóriákról hallani sem akar. Tündérek és szirének nem tudják elesábitani, nem is vesz tudomást e búbajos tüneményekről. Az ő munkájának az a büszke alapgondolata, hogy fel kell fedezni az igazságot, mert csak az igazság szép. A tudományos megismerésnek egyetlen módszere a kételkedés, csak ez nem csal; a többiben nem lehet bízni. Az ő komor terzináiban nem halljuk a képzelem rózsás szárnyainak csattogását, csak a földi élet és a politika szele fújdogál rájuk néha. De a tudomány sokszor elfeledkezik a komolyságáról s lesülyed a pusztá szemfényvesztés színvonalára. Csillagjóslassal s meteorológiai kérdésekkel bibelődik; beszél erényekről és bűnökről, drágakövekről, ezeknek csodálatos erejéről, az állatok tulajdonságainak erkölcsi jelentőségéről; megállapítja a szerelem tudákos elméletét. Tagadja, hogy Dante, mint a hogy énekl, járt volna valaha a paradicsomban. Ellenkezőleg, csak a pokolban járt biz ő, úgymond, — mert gyenge hite juttatta oda; onnan azonban nem is szabadult fel többé, hanem ott is maradt és soha nem tért vissza hozzánk a földre. A vita hevében Cecco nem igen vesz annyi fáradságot, hogy meg is értse, a kit olyan szigorúan bírál. (Ezt az eljárást mintha a mai kor kritikusaiktól tanulta volna el!) Egy helyen pl. szemére lobbantja Danténak, hogy a földön mindent a vak véletlennek vet alá, s egyúttal neki fog, mint Don Quijott a szélmalom vitorláinak, hogy nagy ellenfelével szemben az eszes lélek szabadakarátát vitassa, mely legyőzi még a csillagok befolyását is. Hiszen Dante ugyancsak ezt a nézetet vallotta. Vagy mikor azzal vádolja, hogy szereimet nem érzett igazán soha, mert egyik szonettjében, a melyet

költő-barátjához, pistojai Cino-hoz intézett, lehetségesnek tartja az érzelmek változását. Vagy mikor még az is bosszantja, hogy Dante szó nélkül hagyta Guido Cavalcantinak azt az állítását, hogy a szerelem a Mars-csillag befolyása alatt támad. Így fejezi be a Dantevel folytatott vitát:

„Itt nem kuruttyolunk, mint a békák; itt nem úgy éneklünk, mint az a költő, a ki haszontalanságokat eszel ki, hanem itt a természet ragyog és tündöklöklik, a mely megörvendeztetni annak az elméjét, a ki azt megérti; itt nem a sötét erdőben élünk. Én nem látom itt sem Paolót, sem Francescát. Nem látom azt a grófot, a ki bosszúságában és dühében Ruggiero érsek nyakaesigáját rágicsálja... én nem űzök bohó tréfát, hanem az igazsággal törődöm; a mesének mindig ellensége voltam“.

A tisztelt közönség emlékezni fog, hogy a kemény tudós poéta mire czéloz. Paolo és Francesca tragédiája világszerte ismeretes, a Pokol V. énekéből. A 2-ik körben, hol a testiség rabjai bűnhődnek a szenvedélyekhez hasonló viharok szárnyaitól űzelve, egyszerre egy férfi és egy nő árnya vonja magára Dante figyelmét. Mikor a szél közelebb hajtja őket hozzá, ezt mondja nekik:

— Szenvadó lelkek, jöjjetek ide egy-két szóra, ha Istennek nincs kifogása ellene.

Mint mikor a galambokat kifeszített szárnynyal lebegtetni a szerelem puha fészükre, úgy siet a két árny is Dante felé, mert szívöket meghatotta ennek kérő szava. Boldogtalan szerelmüket Francesca beszéli el gyöngéd, megható szavakkal. Sokáig ellenséges viszonyban élt egymással két család: Guido Polenta, Ravenna ura és a riminibeli Malatesták családja. Végre békejobbot nyujtanak egymásnak s a békét azzal akarják megpecsételni, hogy Malatesta fia, a sánta és púpos Gianciotto vegye feleségül Guidónak gyönyörű szép leányát, Francescát. Azt tudják, hogy a szép, büszke leány nem adná oda a kezét egy nyomorék embernek, tehát eselhez folyamodnak és a púpos Gianciottonak daliás testvéröcsesét, Paolót küldik Ravennába, hogy a leányt jegyezze el Gianciotto számára, de erről egyelőre ne tudjon meg a leány semmit. Ugy látszik, hogy a eselvetés

sikerül. Francesca megszereti az ifjú leventét és abban a hiszemben, hogy ez lesz a férje, alá is írja a házassági szerződést s a menyasszonyt hazaviszik Riminibe. Ott kiderül a család. A szegény fiatal asszony megtudja az iszonyú valót; megtudja, hogy nem annak lett a neje, a kivel jegyet váltott. Amennyire gyűlöli Gianciottót, annyira szereti Paolót. Egyszer a férj kivont fegyverrel támad testvére. Francesca közbeveti magát és saját testével fogja föl a halálos dőfést. De a felbőszült féltékeny férj dühét nem csillapítja le a feleség vére: legyilkolja testvérét is. A szerető párt közös sírba temetik. A bűn egyesítette őket az életben, együtt szenvedik a büntetést is a pokolban, hol nemcsak szerelmük tart örökké, hanem szenvedésük is. Pedig a mint Francesca zokogja:

„Nincs annál nagyobb fájdalom, mint nyomorban emlékezni vissza a letűnt boldog időkre“.

A másik czélzás Ugolino grófra és halálos ellenségére, Ruggiero érsekre vonatkozik, a kikiről az Isteni Színjáték a *Pokol* 32. és 33. énekében tárja elénk azt a megrázó jelenetet, midőn Ugolino a költő kérdésére elbeszéli, hogyan pusztúlnak el ő maga, gyermekei és unokái a pisai éhségtornyában, melynek a kulcsát az Arno vizébe dobták, miután rájuk zárták a börtön kapuját.

„Felébredtek a gyermekek, — folytatja Ugolino — közeledett már az idő, mikor szokás szerint behozták czellánkba az ételünket. Vajjon beteljesedik-e igazán, a miről mindnyájan álmodtunk? Egyszer hallom, hogy lenn, a borzasztó torony alatt, megzörgeti valaki a kulcsot a kapu závárában. Bezárták. Gyermekeimre néztem, de egy hangot sem szóltam. Nemi sírtam, habár a fájdalom ide nyilalt a szívembe. Ők sírva fakadtak. A kis Anselmuccio unokám ezt mondja nekem: — Édes nagyapám, miért nézel így ránk? Mid fáj? — Még akkor sem sírtam. Egész nap, egész éjjel hallgattam. Másnapra virradóra egy kis sugár csillámlott be iszonyatos tömlőczünkbe. Láttam a négy gyermek arcán, hogy én magam is hogyan nézhettem ki. Kínomban a két öklömbe haraptam. Ők azt gondolták, hogy az éhségtől haraptam belé. Rögtön felugranak mind a négyen s ezt zokogják: „Édes jó atyánk, nem fájna úgy, ha ennél a

testünkől!“ — Nyugodtságot színleltem, csakhogy még jobban el ne szomorítsam őket. Aznap és a következő napon nem szóltunk egy szót sem. Oh, kemény föld, miért nem nyitál meg alattunk? Negyednapra kelve, Gaddo elterült lábaim előtt. — „Édes apám, miért nem segítesz rajtam?“ Ez volt Gaddóm legutolsó szava. A többi három gyermek is így esett el rendre, egyik a másik után, ötöd- s hatodnapra. Én pedig megvakulva bukdácsoltam a hulláik között. Végre a mit a fájdalom nem bírt elvégezni, elvégezte rajtam az éhség. — Mikor ezt elbeszélte, vérben forgó szemekkel, újra nekiesett fogaival a nyomorúlt fejnek. A csontot kettéharapó ebnek nem erősebbek a fogai . . .“

Cecco, az exact tudományok embere, a földöntúli titkos hatalmak szövetségese, eféle mesékben nem talált élvezetet. Hitte, hogy elleste az emberi sors kerekének forgási titkát s úgy olvasott a csillagokban, mint valami nyitott könyvben, de a múzsa elfeledte homlokon csókolni. Az elfogúlt tudós, a próféta szemében hiábavaló gyerekjáték minden költői ékesség. Nem tűr titokzatos leplet az igazságokon.

De ugyan lehetett-e ebből olyan súlyos vádat zúdítani rá, hogy máglyán kelljen meglakolni érte? Az a Flórensz, mely éppen Dantét is, legbecsületesebb fiát, legnagyobb költőjét kiűzte falai közül, földönfutó bújdosóvá tette s nem hogy megadta volna neki az álmodott költői koszorút, de még a gyermekeit is hazaárulóknak bélyegezte, — az a Flórensz feltolhatta-e magát Cecco d' Ascoli bírójának?

Ha csakugyan megszólalt a lelkiismerete, vérontással kellett azt lecsendesíteni? Újabb igazságtalansággal kellett jóvátenni, a mit elkövetett azon a költőn, a kinek munkájára „ég és föld rátette a kezét?“

Giuseppe *Castelli*, a ki bámúlatos szívóssággal küzd Cecco rehabilitálása mellett, az idén ismét síkra száll azok ellen, a kik az 1327-iki *embergyilkolást* jogosúlnak mondják még ma is, mert „iszonyú rágalmazásokkal, istenített anyaggá teszi meg az embert.“¹

¹ *Ancora Cecco d' Ascoli e Dante. Un processo che dura da 580 anni.* Róma, 1904.

Hogy a közvélemény ártatlannak tudta a máglyán elhamvadt tudóst, a mellett bizonyít az a verses megjegyzés is, melyet valaki még a XIV. században írt az Acerba egyik kézirati példányára, mely ma is megvan a Laurenziana-könyvtárban:

*Et fui disperso a torto per la invidia,
Indegna era mia carne de omicidia.*

(Igazságtalanul szórt szét engem az irigység; a testem nem érdemelte meg, hogy meggyilkolják.) Velenceze városa érmet veretett emlékezetére.

A szabadgondolat előharczosát sejtették benne, a ki után később Giordano Bruno is megtette azt az utat. Egész legendák forognak róla közzsájon ma is. Szülővárosában azt beszélnek róla, hogy ott az úgynevezett római hidat Cecco építette föl az ördöggel egy éjszaka. Abban a házban, a hol született, alvilági szellemek tömérdek sok kincset őriznek. Azzal a vakmerő gondolattal járt-kelt a mester, hogy az Adriai tengert 30 kilométer távolságból oda vezeti szülővárosa falai alá s olyan kikötővé varázsolja, hogy Londont is elfogja az irigység.

Egyszer Calabriában a pástorok elvezették Ceccot egy elhagyatott helyre, a hol egy cisternába kincs volt elrejtve. Leeresztették a mestert a kútba, ez meg is találta ott a kincseket, de mikor fel akarta magát húzatni a kötélen, a pástorok összebeszéltek, hogy az aranyat elveszik tőle, Ceccot pedig a kútban hagyják, hogy pusztúljon el. Az Ezeregy éjben Aladdinnal akarta ezt tenni a bűvész, hogy a lámpás birtokába jusson. Csakhogy vele volt ám a „fekete könyv“, odaparancsolta a szellemeket a levegőből és a mélységekből, ki is szabadult szerencsésen a cisternából s az árulókkal érdemük szerint elbánt.

Attól kezdve világgá ment és mindenütt esodákat művelt. Hogy, hogy nem: egyszer ráakadtak a könyvére, Flórenczben őrzik ma is, a Laurenziana-könyvtárban, de lánczczal odakötötték ám egy padhoz, hogy az ördög el ne vihesse és más bűvésznek ne adhassa. Vasárnaponként el-eljárnak a falusiak, hogy megnézzék azt a esodálatos könyvet, de persze kellő távolságból. A kis újjukkal sem mernének hozzányúlni, mert hátha bekövetkeznék, a mit Arany János is megírt Hatvani profeszszor Asmodijáról:

A suhogó fekete öltöny
 Halkal seper végig a földön,
 És kezdi, mint dologhoz értő,
 Beszédjét a ravasz kísértő.

.....

Mi a plánéták befolyása?
 Mit jósol a tenyér vonása?

.....

„Lóláb!” suttogja félelemben,
 „Lóláb!” fut végig a teremben.

Mikor Flórenczben a calabriai herczeg csillagászatát, Ceccot arra kényszerítették, hogy a csillagokból jósolja meg: milyen sors vár urának nejeére, Valois Mária herczegnőre, — Cecconak volt bátorsága kimondani, hogy ha csak Isten nem változtatja meg a természet régi rendjét, Nápoly leendő királynéja és leánya, Johanna ugyanabba a bűnbe fognak esni, a melyet Dante a Pokol második körébe kárhoztat.

Egy ferenczrendi barát ezt kérdezte egyszer Cecco d' Ascolitól gúnyosan:

— Te azt állítod, hogy tudod, mik történnek az égben! Nos, mondj hát valami hírt Szent-Ferenczről, rendünknek alapítójáról!

Igy felelt rá Cecco:

— Még nem voltam a paradicsomban, de annyit tudok, hogy Szent-Ferencz még nem érkezett el a boldogok seregébe. A minorita-rend szabályai megkívánják, hogy a barátoknak kettésével szabad járni, már pedig a mióta Szent-Ferencz meghalt, azóta még nem talált a rendben olyan társat, a kinek szabad lenne elkísérnie a menyországba vezető útra. Úgy gondolom, hogy főtisztelendőségedre vár Szent-Ferencz most is a menyország kapujában.

A néphagyomány azt is tudja, hogy Cecco és Dante között miért szakadt meg az addigi jó barátság. Arról folyt egyszer köztük a vita, hogy melyik erősebb az emberben: a természet-e, vagy a szokás? Dante azt állította, hogy erősebb a szokás, mint a természet. Hogy bebizonyítsa az álláspontját, megmutatta a macskáját Cecconak. Azt a macskát Dante betanította rá, hogy mikor a gazdája ült az asztalánál és irt, a macska tartotta neki

a méceset. Egy pár nap múlva meglátogatja Cecco Dantét. Már este volt, besötétedett. Mikor belépett Cecco a szobába, látta, hogy a czirmos czicza szépen tartja az asztalon a méceset, a gazdája pedig dolgozik az Isteni Színjátékon. Cecco hirtelen kivesz a köpenye alól egy kalitkát, kinyitja és kiereszt egy pár egeret. Dante macskája abban a pillanatban földhöz csapja a méceset és rohan az egerek után. Napnál világosabban bebizonyosodott, hogy a természet erősebb a szokásnál. A versenyben Cecco lett tehát a győztes, de úgy látszik, hogy a levert fél nem igen vette szívére a vereséget, mert még csak boszút sem állott rajta, pedig alkalma nyílt volna rá, mikor a nyolczadik kör negyedik árkában kijelölte a kuruzslók helyét. Hátracsavart fővel ott kinlódik Anfiaraos, Tiresias és Manto tébai kuruzslók, ott van Aronta, az etruszk; Euripilos, a görög jós; Skót Mihály, az angol fizikus és astrológus; a forlii Guido Bonatti, sőt még Asdente, a parmai csizmadia is, de Ceccoval nem érezte haragját s megbocsátotta neki azokat az igazi sérelmeket is, a melyeket az Acerba okozhatott neki. Ugyanis Castelli azt állítja, hogy Cecco nem a *halott* Dantét apostrofálta, hanem az élővel, nyílt sisakkal mérte össze kardját. Ha ez így van — és Castelli álláspontjának ebben van az erőssége, — akkor kártyavárként összeomlik az embergyilkosság védőinek legnyomósabb érve.

Egy téli estén vacsorára hívták. Hivatalosak voltak vele együtt a legelőkelőbb flórenczi nők is. Az egyik hölgy felkérte, hogy tegyen valami csodát. A mester azonnal szép zöld lugast varázsolt a terem falaira. Ritkán lát a szem annyi tavaszi virágot s érett őszi gyümölcsöt.

Jókai népregéjében a mi Hatvanink annál különbet is megcselekedett. Mikor főbíróné asszonyomnak kiváltképen megtetszett egy guggonülő gyümölcs, egy turbános portiron mirakülöz s haza akarta vinni emlékül; hát a mint egyet fordít rajta, hogy leszakítsa, elordítja magát bíró uram: „Jaj, a fejem!” Mert a portiron a bíró uram feje vala. A szuperintendensné főtiszteletű asszony a férje orrát ránczigálta, mikor a nagy bibircsós uborkát akarta leszakítani az indájáról.

De nemesak a debreczeni dominikánus barát homlokán nőtt ki a két lombárd szarvasaganes; Cecco is feldíszította egy

pár szép szarvval az álnok pap fejét. És ennek aztán ma is meglátszik a nyoma. Így történt az eset.

Mikor 1327. szeptember 16-án vitték Ceccot a vesztőhelyre s a Santa Maria Maggiore-templom előtt haladt el a menet, egy pap lekiáltotta a templom ablakából a hóhérlegényeknek, hogy ne adjanak Cecconak inni, mert különben nem hal meg soha. A halálra ítélt ember, a kinek már még ezt a titkát is megtudta valaki, föltekintett az áruló barátira s azt az átkot mondta rá, hogy a fejét soha ne tudja kihúzni a rácsos ablakból. Tényleg rögtön kővé változott a pap. Ma is lehet látni a márványfejet a templom falán, a Cerretani-utczában.

Azt a latinúl írott három levelet említem még meg, a melyeket szintén neki tulajdonítanak. A két elsőben azt mondja, a pénzhez intézve szavait: „A ki téged szeret és a zsebében hord, az a markában tartja Krisztust és a szenteket; annak biztosítom az örök életet; de a ki téged nem hord zsebben, annak nincsen sem esze, sem egészsége, sem becsülete, sem tudománya“. A harmadikat egy Lucia nevű, Szent-Klárarendi apáczához intézte. Arra inti, hogy egy férfi szerelmét becsülje többre, mint a mennyei vőlegény iránt való misztikus rajongást. Az a kérdés, hogy *Lamberto da Cingoli* Bolognában, vagy *Frate Accursio* a flórenczi Santa Croce-templomban elhangoztatott vádbeszédében bebizonyított tényként szerepel-e ez a mende-monda. Ha igen, akkor bizvást elfogadhatjuk igaznak Castelli abbeli gyanúját, hogy az elmarasztaló ítélet már előre megszővegezve ott volt készen az aktacsomóban az inquisitorok asztalán. Mert ennél a harmadik levélnél komolyabb vádat valóban nem tudunk kiböngészni összes írásaiból sem. Nem találunk ott egy sort sem, a mivel támadná a pápai, vagy az egyházi uralmat. A vízről szóló fejezetben beszél ugyan könyekről, de nem azokról a könyekről, melyeket ez az uralom fakasztott az emberiség szeméből. Botrányos életmódot, erkölestelen üzemeket nem foghattak rá, pedig tudjuk, hogy efféléktől a halhatatlan bujdosót sem kimélték meg. Faustra sötét árnyékot vet a gyalázat, melynek fertőjébe szegény Gretchen beleszédült. Még Hatvanit is összehozta a fáma Veronkával, a hűtlen szerető nevével, a ki nem győzte bevárni, hogy a kedvese hazatérjen

a külföldi akadémiákról, hanem férjhez ment egy henteshez, mint Csokonai Lillája, az ő szatócsához. Veronkát aztán a debreczeni magus elkeseredésében megátkozta s ezzel a tán nem is mérgében kiejtett átokkal elérte azt, hogy a négyéves gyerek leszúrta csecsemő öcsését, mint az apja szokta a disznót; ez ijjedtében bebújt a sütőkemenczébe s odaégett, a saját édesanyja fűtött be s mire észrevette, már meg volt halva; erre az anya felakasztotta magát, a hazatérő férjnek pedig megrepedt a szíve.

Báránként csecsemő, a fiúcska és anya és férj,
Kés, láng és kötelen s fájdalom által esik.

Amice Bóta legalább ezzel a distichonnal ütötte el a pályadíjat.

Cecco nevét azonban asszonyfial még a néphagyomány sem hozza szóba. Végzetes szerepet nem játszhatott az ő életében az asszony. Az ő elmélete szerint a szépség nem okozója a szerelemnek, hanem okozata. Nem szükség, hogy lássuk szerelmünk tárgyát; szerethetjük pusztá képzelet után is. Az egek jótékony befolyása, ha a két akarat összhangja hozzájárul, a lelki és testi tehetségekben akkora változást idézhet elő, hogy abból a két lélekből, abból a két testből egy lélek és egy test leszen. Ilyen szürke elmélet nem sok vizet zavarhatott abban az időben, mikor a provencei törvényszékek tárgyalásaira nagyon is élénken emlékeztek még, a mire Boccaccio Dekameronja, az „élet komédiájá“-nak könyve is ékesen szóló tanúbizonyság.

Máshol kell keresnünk a tulajdonképeni botránykövet, bár nagyon kérdéses, hogy az 580 esztendő óta húzódó kérdést most hamarosan tisztázni lehessen, ha csak egyszer véletlenül napfényre nem kerül még egynehány útbaigazító sor valamelyik magyar ősiünk leveles ládájából, a ki akkor járt Bolognán az egyetemre, mikor Cecco d'Ascoli ott tanított s az első ítélet kimondták rá, mely egyelőre kóstelóul csak abban állott, hogy hetven bolognai lirát fizettettek vele, lefoglalták a könyveit s letiltották a katedráról. Hiában védekezett, hiában emlegette tudományos meggyőződésének őszinteségét: „Azt mondtam, azt tanítottam, hiszek is benne!“

Guglielmo *Libri*, a természettudományok történetének írója az Acerbában olyan megfigyelések és kísérletezések nyomait veszi észre, a melyeket később Copernicus, Galilei, Newton, Volta és Darwin fejlesztenek tovább és tökéletesítenek. A hangról értekezve, már van sejtelme a villamosságról, a „hideg felhő-testek közt dörzsölés útján kipattant szikrá“-nak nevezi, azonosítja a villámmal, bár ezt előbb meglátja a szem. A fény és hang gyorsasága közötti különbséget egy kísérlettel ki is mutatja. Helytelennek tartja, hogy hulló csillagokról beszélünk, mert ha a csillagok csakugyan lehullanának, egy is eltakarná az egész földet. „Levegőben meggyulladt gőzök“ azok. A tejútról a népnek, meg a régi iskoláknak az volt a véleményük, hogy a Rómába és a spanyolországi San Giacomóba vezető utat mutatja. Ezzel szemben Cecco úgy határozza meg, hogy „kisebb sűrű csillagok egyesülése“.

Már ő említést tesz arról a két erőről, melyeknek egyensúlya eredményezi a központi mozgást s a melyeket később centripetál és centrifugál erőknak neveztek el. A magas hegyek bércei feljebb érnek a felhők és viharok régiójánál. A fellegek és meteorok, melyek hozzájuk csatlakoznak, nem járnak egy mérföldnél és nyolcz stádiumnál magasabban. Az a megfigyelő, a ki e vonal fölötti helyről néz le, gyönyörködhetik a napsugaras kék égboltozatban, alatta pedig a viharok tombolnak. A szivárványt fénytörés okozza s tanulmányozás okából kísérletileg elő is lehet állítani; a különböző sűrűségű fellegeken áthatoló sugaraktól ered. A csillagok ragyogását a mi pupillánk illúziójának tartja. A visszhang a hanghullámok visszaverődése. A méhecskék, melyeknek Cecco szerint, nincsen hallószervök, a levegő rezgése következtében hallják meg a hangokat. Az eső, harmat, dér, hó és jégeső képződéséről szóló elméletet neki tulajdoníthatjuk. Pozzuoliban, Viterbóban és Acquasantán tanulmányozta a meleg forrásokat; megállapította, hogy a tellur üregekbe zárt kénből bugyognak elő s összefüggésben vannak a Stromboli, a Vezuv, az Etna vulkánikus kitöréseivel, úgyszintén a földrengésekkel. A vérkeringésről szóló elméletet már ő felállította, még pedig valószínűen hullákon tett boncz-tani megfigyelések alapján.

Most már érthető, hogy kora műveltségének átlagos színvonalát ennyire meghaladó pozitív tudása összeütközött azzal az iránynyal, mely még Galilei idejében is bűnnek tartott minden haladást, a vezeklés siralomvölgyének nézte a földet, a bűn teremtményének magát az embert. Széltében-hosszában olvasták még akkor III. Inceze pápa könyvét „A világ megvetéséről“, hol ez áll a többek közt: „Az ember sárból és a legközségebből áll, holott a többi dolgok sokkal nemesebb elemekből teremték, mert azt mondják a bölesek, hogy a csillagok és plánéták tűzből vannak csinálva, a lehellet és a szelek levegőből, a halak és a madarak vízből . . . A fák leveleket, virágokat és gyümölcsöket teremnek, az emberek pedig férgek . . . Az újszülött fiú A-t mond, a leány pedig E-t, pedig ez a két hang a kinnak és fájdalomnak a hangja . . .“

Cecco is hallott még bűvös szigetekről, hol senki sem halhat meg s a hová nők sem tehetik be a lábukat; olyan csodálatos tavakról, a melyeknek vize minden betegségből gyógyít; ökörfejű emberekről, aranyfogú tengeri halakról; neki is tanították még, hogy az aszbeszt-kő soha nem alszik el, ha egyszer meggyújtják; az achát eloltja a szomjat; az onix megmondja, hogy mit akarnak tőlünk a halottak. Azt is tudja, hogy mi a különbség a vörös meg a fehér bor közt. A vörös bor olyan szőlőtőkéből való, a mit Noé apánk nappal ültetett; a fehér bor pedig az éjszakai ültetésből csurog.

Hinni, vagy meghalni! Választania kellett, mert a kettő nem fért össze egymással. Cecco d'Ascoli nem tudott a mester szavára esküdni és felesapott feje fölött a máglya lángja.

Sajnálattal látjuk azonban, hogy a Cecco elítélésének igazolása, vagy kárhoytatása körül most megindult viták nem mindig azzal a tárgyilagossággal folynak, a mely nélkül pedig e nehéz kérdés végleges tisztázását nem remélhetjük. A felekezeti vagy politikai elfogultság ma is épen úgy nyögbe köti a történeti kritikát, mint a vallási túrelmetlenség dühöngése idején. Oly régen kialudt már annak a máglyának a tüze, hogy ma higgadtan beszélhetünk róla.